

súlyosan megromlott egészségi állapota miatt azonban kénytelen volt a politikai küzdelmekkel felhagyva, visszavonulnia.

Itt kell egy pár szót ejtenünk családi életéről. A báró valamikor az 1850-es évek elején vezette oltárhoz gróf Königsberg-Rottenfels Zsigmond Arad vármegye földbirtokos és váradi Török Terézia leányát, Juliannát (1824-1905). A menyasszony csicséri Ormos Péter (1814-1905) Arad vármegyei alispán elvált felesége volt. Második házasságába hozott leányát Ormos Irént (1847-1932) Simonyi báró adoptálta. A házasság azonban nem volt szerencsés és csakhamar váláshoz vezetett. Simonyi Lajos nem kötött újabb házasságot, de hű társa lett a „szépséges” Pretzner Karolinnak (1851-1919), akit végrendeletileg minden ingó és ingatlan vagyonának örökösévé tett. Simonyinak egyik kapcsolatából sem született utóda és így a bárói család vele, már a második generációban kihalt. Simonyi Lajos 1881-ben Vadász széles határában egy új falut alapított, melynek neve Simonyfalva (ma a romániai Satu-Nou) lett.

1885-ben a főrendiház tagjává nevezték ki, de egyre súlyosbodó betegsége miatt az ott folyó tárgyalásokon csak ritkán tudott megjelenni. Élete utolsó öt évében több szélütés is érte és így az 1894. december 12-én Budapesten bekövetkezett halála szinte megváltás volt számára.

Földi maradványait édesapja és két gyermekkorban elhunyt öccse, István (1827-1828) és Károly (1831-1833) mellé temették a vadászi családi sírboltba. Innen 1913. április 24-én Budapestre hozták hamvaikat és a Kerepesi úti (jelenleg Fiumei úti) temetőbe helyezték örök nyugalomra a báró Simonyi család tagjait. A fekete márványból készült és Simonyi óbester mellszobrával díszített sírbolt a Sirkert 18/1. parcellájában ma is megtalálható.

Merényi-Metzger Gábor

Irodalom: Bölöny József: Magyarország kormányai 1848-1987. Akadémiai, 1897. – Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Szépirodalmi, 1983. – Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája, II. Tellér kiadó, 1993. – Magyar Életrajzi Lexikon. II. kötet. Akadémia 1969.– Magyar Nemzeti Zsebkönyv. Főrangú családok, I. Bp. 1888. – Magyarország története, VI/2. Akadémia. 1979. – Márki Sándor: Aradmegye és Arad szabad királyi város története, II. Arad, 1895. – Móricz Pál: A magyar országgyűlési pártok küzdelmei, I-II. Bp. 1892. – Szinyei József: Magyar írók élete és munkái, XII. Bp. 1908.

Dr. Szász Pál és az Erdélyi Magyar Gazdák Egyesülete¹

Most, amikor e kopjafánál tisztelgünk Erdély egyik nagy szülöttjének emléke előtt, mindegyre az jár az eszemben, hogy ugyan hány kopjafa vár még felállításra, vajon mikor jön el az az idő amikor olyan vezéregyéniségek előtt, mint amilyen dr. Szász Pál is volt, legalább jelképesen lerójuk kegyeletünket és hálánkat mindazért, amit életükben értünk és meggyötört szülőföldünk földműves népéért tettek. Kopjafák erdeje vár még felállításra, ám ez a mai legyen jelkép jellegű és ne csak emlékeztessen bennünket nagy elődeinkre, hanem mindenekelőtt keltse életre bennünk azt a nemes lángot, amely őket s így Szász Pált is fűtötték, úgyannyira, hogy egész életüket állították ügyünk szolgálatába.

¹ Elhangzott 1994. szeptember 10-én, az EMGE 150. évfordulója alkalmából és dr. Szász Pál halálának 40-ik évfordulójának emlékére megrendezett nagyenyedi ünnepségen, a Szász Pál emlékére felállított kopjafa előtt.

Szász Pál a múlt század végén, 1881. május 11-én született Nagyenyeden. Édesapja több mint egy évtizedig Alsófehér megye főispánja volt. Tanulmányait a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban, a nagyszzebeni német gimnáziumban és a kolozsvári I. Ferenc József Tudományegyetemen végezte, ahol jogi doktorátust is szerzett. Budapestre került, ahol mint fiatal ügyvéd bekapcsolódott a politikai életbe. Munkásságáért képviselőnek választják. Az első világháborúban mint önkéntes vesz részt mind az orosz, mind az olasz fronton.

Dr. Szász Pált, 1936. áprilisában választották meg az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnökévé és a kolozsvári Bánffy palota udvarán lévő teremben elhangzott székfoglaló beszéde nem általánosságokat tartalmazott, hanem konkrét, jól körülhatárolt feladatokat sorolt fel, amelyek fájdalmasan időszerűek napjainkban is.

Legfontosabbnak tartotta a kisgazdák minél gyorsabb megsegítését, szaktanfolyamok szervezését, olcsó, nemesített vetőmagvak, ültetőanyag, tenyészállatok beszerzését és nem utolsósorban mezőgazdasági gépekkel való ellátását mindazoknak, akik a betevő falatunkat megteremtik. S mindezt a gazdakörök révén, valamint szövetkezetek, elsősorban hitel- és tejszövetkezetek létrehozásával, hogy közös erővel sikerüljön mielőbb teljesíteni a kitűzött célokat.

Ő volt az, aki 1941. januárjában megjelentette a dél-erdélyi *Erdélyi Gazda* első számát, amelynek vezércikkében így írt: „Dolgozni akarunk!... szeretettel és hozzáértéssel akarjuk művelni a földet, mely mindannyiunknak kenyeret ad; többet és jobbat akarunk termelni, tehát tanulni és fejlődni akarunk!”

1945-ben dr. Szász Pál feleségül veszi Arpszofen Anasztázia bárónőt. Házasságukból 1948-ban fiúgyermek született; Pál, aki ma Nagyváradon él tehetséges építésmérnök-ként.

1949. március 2-án az állambiztonság emberei gáltói birtokát elkobozták, Szász Pált feleségével és kisfiával együtt Gyulafehérvárra szállították. Ugyanaz év november 3-án az állambiztonságiak ismeretlen helyre vitték és ettől az időtől kezdve sem felesége, sem ismerősei nem láthatták. Több mint valószínű, hogy 1951-ig a jilavai és a nagyenyedi fogházban volt bezárva. 1951-ben a bukaresti hadbíróóság elé állították, ahol 10 évi kényszermunkára ítélték. Három évig az Ocelele Mari-i sóbányában dolgoztatták, ahol 1954-ben tüdőgyulladásban hunyt el. Feleségét haláláról hivatalosan nem értesítették. Özvegye csak egy csomagot kapott személyes tárgyival. A csomagban egy papírszeletre ráírva románul: meghalt.

Negyven évvel halála után, most amikor dr. Szász Pál emlékének e kopjafa előtt tisztelgünk, azt kívánom: váljon ez a kopjafa lármafává s hirdesse Erdélyszerte azt, amiért Szász Pál élt és életét adta: dolgozni, tanulni, fejlődni akarunk, hogy megművelhesük azt a földet, mely bölcsőnk, sírunk s e kettő között táplálónk és megtartónk! Engedtesse meg, hogy ebből az alkalomból néhány személyes élményemről szóljak, olyanokról, amelyekről ma már csak igen kevesen tudnak s amelyek emberközelle hozzák azt akinek emlékét idézzük.

Dr. Szász Pált serdülő korom óta ismertem; már akkor tiszteltem magabiztos, határozott fellépéséért. Később, mint fiatal szakember, gyakran fordultam meg gáltói birtokán. A kis mintagazdaságnak is beillő terület elárulta, hogy gazdája mind az állattenyésztésben, mind a kertészetben a legújabb módszereket alkalmazza és minden téren sikraszáll az újért.

Szász Pál az akkori kisebbségi életünk vezetői között igazi vezéregyéniség volt. Csodáltam politikai érettségét, tapasztalatát és rugalmasságát, nemkülönben kifinomult diplomáciai érzékét, ám ugyanakkor nehéz, kényes, sorsdöntő helyzetekben is bátor tettekkészségét.

Dr. Szász Pál minden vonatkozásban egész ember volt. Mint politikus nagyon nehéz időben vállalta az erdélyi magyarság vezetését. A Bethlen Kollégium főgondnokaként

rövid időn belül új szellemet honosított meg, mely elsősorban diákcentrikus volt, de ha szükség volt rá, harcolt a tanárok életéért is. A Bethlen Kollégium új tagozatát, a csombordi Téli Gazdasági és Szőlészeti Iskolát nemcsak az indulásnál segítette, hanem amíg módjában volt, állandóan szem előtt tartotta.

Felmérhetetlen munkát végzett mint az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnöke. Ezen a téren elsősorban a kisgazdák megnyerésében és megsegítésében hozott korszakalkotó változásokat. Kibővítette a felügyelői kart és újjászervezte a gazdaköröket, a téli tanfolyamokat és az *Erdélyi Gazda* lapot, nem beszélve a kisgazdák érdekeit célzó különböző akciókról. Könyvet adott a falusi gazdák kezébe. Itt elsősorban a tartalmas és izléses kivitelű *Gazdanaptár*-ra gondolok, de jelentős szerepet játszott a gazdák ismereteinek bővítésében az úgynevezett EMGE füzetek sorozata is. A dr. Nagy Endre és dr. Szász Ferenc *Gazdatudomány* című tankönyve nagyon rövid idő alatt elfogyott a könyvesboltokból. Szász Pál segítette ennek a munkának a második és harmadik kiadásait.

Legnagyobb érdeme, hogy a bécsi döntés után nem választotta a könnyebb utat, hanem ahogyan lehetett megkezdte a dél-erdélyi EMGE szervezését. Erre a munkára 1940. novemberében került sor a Bethlen kastélyban. Ezt a történelmi nevezetességű épületet az enyedi kollégium engedte át az EMGÉ-nek. Itt volt az első felügyelői értekezlet. Dél-Erdélynek és a Bánságnak hat felügyelője maradt (kamarási Szász Ferenc, Finta Andor, Orosz Károly, lándori Szász Ferenc, Biró Pál és Meggyesi István) Ezen kívül két felügyelő dolgozott a központi irodában (Bitay Endre és Kénossy Zoltán). Néhány hét múlva, 1940. decemberében, ugyancsak a Bethlen kastélyban tartotta meg Szász Pál a dél-erdélyi *Erdélyi Gazda* alakuló ülését. A lap megindításával Kacsó Sándort, a megszüntetett *Brassói Lapok* főszerkesztőjét bízta meg. Már az indulásnál kitűnt, hogy az Erdélyi Gazda nemcsak gazdasági szaklap, hanem a Dél-Erdélyben maradt magyarságnak politikai, kulturális és társadalmi lapja is. Szellemi életünk címmel állandó rovat indult az Erdélyi Gazdában. A rovat vezetését Vita Zsigmond vállalta. Egy másik nagyon fontos rovat a törvények és rendeletek ismertetésével foglalkozott. Az Erdélyi Gazdának rendkívül fontos szerepe volt a tömegkommunikációban. A lapon keresztül tartotta a kapcsolatot az egyesület a tagsággal, az elnök pedig a vezércikkben irányította a felügyelők tevékenységét. Dél-Erdélyben az Erdélyi Gazda működése nem volt zökkenőmentes. A harmadik szám után 1941. március végén a rendőrség minden indok nélkül betiltotta. Több mint 7 hónap telt el, míg a lap újra megjelenhetett. Szász Pál az 1942. május 15-i számban *Újrakezdés* címmel vezércikkben jelentette a gazdáknak, hogy újra olvashatják a lapot. Hogy az eltelt 7 hónap alatt mennyit lótot-futott az újrakezdésért, azt nem említette.

Dr. Szász Pál bölcs előrelátással hamar felmérte, hogy a különböző magyar sajtótermékek megjelenése csak úgy lehetséges, ha a dél-erdélyi magyarság saját nyomdával rendelkezik. A Brassói Lapok felszámolásával a Bethlen Kollégium megvásárolta a nyomdát és ugyanakkor a nyomda műszaki vezetőit és munkásait is Enyedre költöztette. 1941. utolsó harmadában a Bethlen nyomda már működött és így megoldódott mind az Erdélyi Gazda, mint a hiányzó magyar tankönyvek megjelenése.

Az új nyomda lehetővé tette az 1942-es *Gazdanaptár* megjelenését, igaz hogy késve. A több mint 260 oldalas, könyv alakú naptár értékes olvasnivalót nyújtott a falusi gazdáknak; szaktanácsot, tájékoztatót adott és ezen kívül szórakoztató is volt. A nyomda révén vált lehetővé, ugyancsak Szász Pál kezdeményezésére, az EMGE füzetek megjelentetése is.

1942. szeptemberében központi parancsra újra betiltják az Erdélyi Gazdát. Ez elsősorban az EMGE munkáját fékezte és tette áttekinthetetlenné. Szerencsére enyhült a gyűlések korlátozásának tilalma, így a központi felügyelők gyakrabban látogathatták a gazdaköröket. A falusi leányok, asszonyok részére is megkezdődtek a tanfolyamok.

Majdnem egy félévi szünetelés után 1943. április 11-én az Erdélyi Gazda újra megjelent, mégpedig mint hetilap. Egy hét múlva Szász Pál vezércikkében többek között a következőket írta: „Eddigi hivatásunkhoz híven ismét azt hirdetem, ne nézzünk hátra, hanem előre. Dolgozzunk hittel, bizalommal és szorgalommal. Végezzünk hasznos termelők munkát, hogy nyugodt lelkiismerettel nézhessünk egymás és embertársaink szemébe.” Néhány sorral alább a következőképpen folytatja: „Fogjunk össze más hasonló célú intézményeinkkel, hogy együtt haladva támaszt nyerjünk és támaszt nyújtsunk egymásnak.”

Itt Szász Pál a szövetkezetekre és azok közül elsősorban a Hangya szövetkezetekre gondolt. Természetesen ez a felhívás szólt a Romániai Magyar Népközösség vezetőinek és tagjainak is. Továbbá és nem utolsósorban a dél-erdélyi magyar egyházak vezetőinek, akikkel Szász Pálnak nagyon jó kapcsolatai voltak.

1944 elején a háború mind közelebb és közelebb került az ország keleti határához, napról-napra nőtt a feszültség. Ilyen légkörben nem lehetett megünnepelni az EMGE alapításának 100-ik évfordulóját, de az Erdélyi Gazda hasábjain *Ünnepünk nehéz időben* című vezércikkében újra Szász Pál szólt a falvak lakóihoz, hangsúlyozva, hogy segíteniük kell a menekülteken, fajra, vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül. „A keresztyén erkölcsnek a vallása és vállalása az a parancs, amelyet 100 éves múltunk ad nekünk.”

Az Erdélyi Gazda 1944 augusztus 27-i száma elkészült ugyan, de már nem juthatott el olvasóihoz. Megakadályozta a történelem felgyorsult kereke. 1944 szeptember elején a dél-erdélyi megyékben megkezdődtek a letartóztatások. Mintegy 180, főleg magyar értelmiségit vettek őrizetbe, akik zömmel valamelyik magyar intézménynél dolgoztak. Ezek közül mintegy másfélszáz Tîrgu Jiuba a lágerbe került, ahonnan csak 1945 nyarán engedték haza. Enyedről 15-en kerültek Tîrgu Jiuba. A Fehér megyei falvakból mintegy húszan voltunk, zömmel református papok, ezen kívül a csombordi szőlészeti iskolától dr. Nagy Endre és jómagam. Minket a gyulafehérvári csendőrségre vittek, ahová nemsokára behozták dr. Szász Pált is. Innen indítottak el egy marhavagonban Tîrgu Jiu felé, két csendőrrrel. Szász Pál úgy intézte, hogy a vagonunk Bukarestet is érintse. Egy reggel arra ébredtünk, hogy egy bukaresti rendezőpályaudvaron vesztegelünk. Szász Pál elment és csak késő délután tért vissza, kijelentve, hogy sorunk jobbára fordul. Tîrgu Jiuba érkezve Szász Pál minket a láger közelébe sem engedett. Hosszú várakozás után mindenki részére névre szóló elbocsátási bizonyítványt hozott, amelyben az állt, hogy minket véletlenül irányítottak oda. Tîrgu Jiuból gyalog mentünk a Zsil völgyén keresztül Petrosénybe, ahol a bánya vezetősége meleg étellel és elsőrendű szállással fogadott, majd 9 napig tartó hányódás után ismét visszatérhettünk otthonainkba.

A Bethlen kastélyban lévő EMGE és az Erdélyi Gazda irodáját elseperte a háború. Szász Pál, ahogy erre lehetőség adódott, felvette a kapcsolatot a kolozsvári központtal és 1946 januárjában már több mint 10 faluban beindultak a téli gazdasági tanfolyamok. 1947 végétől az EMGE egyre nehezebben folytathatta a tevékenységét, míglén 1949 őszén a hatóságok végleg felszámolták. Jogutódja, a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete csak 1990 tavaszán vehette fel az akkor elszakított fonalat.

Végezetül hadd idézzem dr. Szász Pál szavait: „ne nézzünk hátra immár, hanem csak előre”. Kötelezzem ez a kopjafa bennünket arra, hogy Szász Pál eszméit, hagyatékát felelősszük és a gyakorlatba ültetjük. Ennél szebb tisztelgést dr. Szász Pál emlékének a mai mezőgazdász, legyen az kisgazda vagy szakember, nem nyújthat.

Veress István